

АНАЛИ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Година XIX

Јануар — април 1971.

Број 1—2

УЛОГА ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИХ ЗАЈЕДНИЦА У ИНТЕГРАЦИЈИ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПРИВРЕДЕ

I

Као што је то већ добро познато, од 1950, када смо почели уводити радничко управљање и када смо укинули генералне и главне дирекције које су дотада мање или више успешно обезбеђивале координирање рада, размену искустава и решавање многобројних питања од заједничког интереса низа истородних или сличних предузећа, — никако није престала потреба за вршењем ових функција, него је то само значило да функције ове врсте не треба убудуће да врши држава преко својих органа, већ треба да их врше представници самих привредних организација које образују разноврсна привредна удружења, проширујући тако основицу радничког управљања у области привреде (1). Тако је од 1952. па надаље дошло до доношења више законских прописа у којима се говори о удруживању привредних предузећа, о врстама, задацима и функцијама тих удружења. Ови законски прописи доношени су у 1952, 1953, 1957, 1960. и 1965. години и њима су била регулисана многобројна питања из области удруживања привредних организација и чињени су покушаји да се елиминишу извесне појаве у делатности неких удружења које су указивале на то да су нека од њих почела да се понашају као некадашњи АОР-и, као и да се онемогуће извесне монополистичке тенденције које су све више долазиле до изражаја у њиховом раду.

Пре него што бисмо прешли на даља излагања у вези са интеграцијом требало би да се нешто мало задржимо на неким терминолошким питањима. Ово је потребно због тога што се у нашој литератури често под изразом удруживања предузећа или интеграција у привреди не подразумевају увек исти појмови. Неки аутори, говорећи о интеграцији у привреди, овим термином означавају не само свако трајније повезивање и сарадњу појединих предузећа него овде имају у виду и спајање или фузиописање одређених предузећа у једну целину. Други аутори у вези са инте-

(1) Никола Балог, Привредно удруживање у склопу општег друштвеног управљања, Наша стварност бр. 10/1956, с. 309, 310.

(2) Тине Лах, Интеграција и самоуправљање у привреди, Загреб, 1966, с. 7; Мирко Даутовић, Концентрација и обједињавање индустријских предузећа у социјалистичким земљама, Економика предузећа бр. 2/1967, с. 76, 77; Дражен Каљовера, Актуелни проблеми оснивања пословних удружења, Економски преглед бр. 9/1962, с. 725, итд.

грацијом у привреди разматрају питање процеса централизације и концентрације производње (2). Међутим, пажљива анализа законских прописа који регулишу ову материју доводи до закључка да под термином удруживање у привреди или интеграција, било да се мисли на хоризонталну или на вертикалну интеграцију, треба имати у виду само такве облике удруживања када сваки члан привредног удружења задржава своју економско-правну индивидуалност, када се свака привредна организација сасвим слободно може одлучивати да ли ће ступити у одређено удружење или ће из њега иступити, наравно, поштујући при том обавезе прихваћене уговором на основу којег је ступила у чланство удружења. Не треба наглашавати да се свака привредна организација при одлучивању о ступању у одређено привредно удружење руководи пре свега својим економским интересима и користима које очекује од овакве сарадње са осталим партнерима. Да се под удруживањем или интеграцијом у привреди не мисли на фузионисање предузећа, види се и по томе што се у Програму Савеза комуниста Југославије о овоме питању говори у посебном одељку који носи наслов, „Самосталност предузећа и удруживање у привреди“. Ту се изричито каже: „Одговарајућа самосталност предузећа омогућава и подстиче најразноврсније облике сарадње и удруживање привредних организација“. И даље: „Удружења предузећа представљају непосредан продужетак пословања и планирања предузећа, из чега произилази да у оваквим привредним удружењима долази у пуној мери до израза непосредан утицај предузећа и њихових потреба, и да та удружења послују првенствено на бази добровољне сарадње предузећа“. И, најзад: „Мора бити обезбеђен и пуни утицај радничких савета на руководеће органе удружења“ (3). И Устав СФРЈ од 1963. у свом члану 19. говори у истом смислу. Ту се, између осталог, каже да: „Радне организације могу уједињавати своја средства ради унапређивања и развијања своје делатности и закључивати друге споразуме о заједничкој делатности и пословању“ (подвукао В. В.). Израз: „закључивати споразуме“ експлицитно показује да се мисли само на такве привредне организације које, удружујући се са другим предузећима, трајно задржавају своју привредну и правну самосталност.

II

Упркос томе што су општепознате и евидентне користи које предузећа имају од удруживања већ дуго се јављају не мале тешкоће, отпори и сметње у вези са интеграцијом у привреди. Још увек се у многим гранама индустрије не остварује интеграција. У производњи алатних машина, пољопривредних машина, шинских возила, путничких аутомобила, камиона, апарата за домаћинство, бродоградњи, затим у индустрији текстила, коже и обуће, индустрији дувана, конзервној индустрији, производњи конфекције, итд. још ни издалека није остварен онај обим удруживања који би се могао остварити и који би омогућио предузећима у овим гранама индустрије да успешније решавају веома важне задатке у вези са поделом рада и специјализацијом, затим кооперацијом, а пре свега и изнад свега у вези

(3) Програм Савеза комуниста Југославије, Београд, 1958, Култура, с. 313, 314.

са увођењем нове модерне технологије, која за нас представља питање бити ил' не бити с обзиром на чињеницу да је наша земља у послератном периоду успела да се издвоји из групе привредно неразвијених земаља, али да ипак још увек далеко заостаје иза најразвијенијих земаља у Европи и Северној Америци. „Ако се не жели заостати, мора се обезбедити да се у оквиру нашег система развијају савремена технолошка достигнућа у складу са темпом технолошке револуције која се данас одвија у свету. Неопходно је формирати друштвене облике у привредном животу који ће подстицати и стимулисати оријентацију на примену модерне технологије“ (4). Шта, међутим, да се каже о одсуству удруживања и међусобне, тако неопходне и толико корисне координације пословних акција у области спољне трговине, где наша извозна предузећа, у великој мери уситњена, кадровски, технички и организационо заостала и неопремљена, иступајући изоловано и без довољне координације са другим нашим извозницима, на велико задовољство и не малу корист наших изванредно добро организованих иностраних партнера, — остварују далеко мањи ефекат него што би могла, носећи тиме значајну штету нашој економици и нашој земљи уопште.

Међу тешкоћама које се помињу у вези са удруживањем у привреди обично се у литератури која се у нас бавим овим питањем наводи подозрење и бојазан појединих комүна од интеграције, пошто се полази од тога да би подела рада, специјализација и кооперација између предузећа на територији дате комүне и других предузећа, као и све остало што долази као резултат удруживања, могло да доведе до тога да се умање приходи које су дотле остваривале комүне (5). Могу се исто тако срести и обрнути случајеви када комүне, пошто то одговара њиховим интересима, врше притисак на поједина предузећа на својој територији да се удружују, иако за то нема никаквог економског основа и потребе (6). Међу значајне сметње које отежавају и успоравају бржи развој удруживања у привреди треба још поменути и тзв. универзални карактер многих предузећа, тј. веома широк асортиман производа. Широки паралелним и у великој мери аутаркичним програмом производње одликују се чак и нека наша иначе велика и реномирана предузећа, на пример, у производњи, преради и промету нафте, електронској индустрији, индустрији апарата за домаћинство, индустрији шинских возила, аутомобила, камиона, електромотора, итд. Иако је и лаицима потпуно јасно да одсуство потпунијих и трајнијих решења на бази међусобног удруживања и повезивања оваквих предузећа наноси штету и самим произвођачима и читавој југословенској привреди и доводи у питање наш успешни излазак на светско тржиште, ипак се овакво стање већ годинама толерише. Низ нерешених питања у оквиру нашег привредног система доводи до недовољне опште стабилности у привреди, што де-

(4) Мирко Даутовић, исто, с. 85—89; Милош Самарџија, Проблеми даље изградње и функционисања самоуправљања у нашем привредном систему (у Зборнику „Проблеми даљег развоја привредног система“), Београд, 1968, с. 101.

(5) Иван Буковић, Актуелни проблеми интеграције и пословне политике у нашој привреди, Економски преглед бр. 3—4/1967, с. 140.

(6) Дражен Калобера, исто, с. 725.

стимулативно утиче на међусобно повезивање привредних предузећа кооперацијом и специјализацијом. Искуство показује да у таквим условима боље пролазе она предузећа која имају широк асортиман производа, пошто тако могу своју производњу стално да усмеравају не само према постојећој понуди и тражњи одређених производа већ и да је подешавају према оним сировинама и репродукционим материјалима до којих је могуће доћи на тржишту (7).

Поред извесних неадекватних одредаба девизног и спољнотрговинског режима, интеграцију у привредни омета и успорава још и недовољно разрађен и афирмисан систем планирања као друштвени процес усмеравања развоја привреде у условима самоуправљања, тржишта и доходних односа. Потребно би било стварање таквог система и методологије планирања који ће полазити од самих радних организација и ослањати се на њих и који ће, поред тога, створити потребне услове и омогућити да привредна предузећа, у оквиру друштвених планова и на бази дугорочних солуција везаних за формирање дохотка и његову расподелу, предвиђених у њима, — моћи да планирају и сопствени програм развоја, укључујући ту и специјализацију и поделу рада, кооперацију и друге облике интеграције, и то не од године до године, већ на много дужи рок. Само тако предузећа могу да буду озбиљно стимулирана за свој оптимални развој, за економско-техничке оптимуме у производњи и за бржи технички прогрес (8).

Сасвим је извесно да права привредних организација и њихових органа самоуправљања да самостално утврђују своје производне програме, одређују своју пословну политику и уређују своје унутрашње односе представљају основни и неопходни услов да се успешно могу искористити позитивни ефекти робне производње. Али исто тако не треба заборавити да се ови ефекти не могу искористити ни онда када се иза тобожње жеље за очувањем самосталности предузећа крију посебни интереси за аутаркијом, затвореношћу и неодговорношћу руководећих група у привредним организацијама и када се од такве самосталности прави фетиш. Овакав фетиш и овакво лажно самоуправљање може се јавити и јавља се као сметња, као препрека увођењу нових метода рада, нове технологије, нових решења која треба да омогуће повећање продуктивности рада и ефикасније искоришћавање постојећих капацитета. Тако се овакво квази-самоуправљање може појавити и као сметња интеграционим процесима. Међутим, истинско самоуправљање, као што је познато, мора да буде спремно да развија ону поделу рада која произилази из нужности техничког развоја у одређеној фази развитка производних снага. Самоуправљање мора да омогући разматрање и анализирање економске оправданости и „рационалности сваког предлога, иницијативе и критике не само друштвено-политичког већ и технолошког аспекта производње и организације рада који долазе и изван оквира екипе стручњака . . . Утврђивање те релативне демаркационе линије између технолошке нужности и самоуправљања биће актуелно све док ниво знања и ниво стручности не буду приближно исти за све учеснике у одре-

(7) Душан Чкребић, Живојин Гребенаревић, Интеграција у привреди СР Србије (Зборник „Проблеми даљег развоја привредног система“), с. 282, 283.

(8) Душан Чкребић, Живојин Гребенаревић, исто, с. 284.

ћеној врсти рада“ (9). У оквиру одређивања те најоптималније и економски најрационалније демаркационе линије између неопходности да се поштују захтеви и одређене норме модерне технологије и принципа самосталности привредних организација и њихових колектива при доношењу одговарајућих одлука у вези са остваривањем одређеног програма производње — наћи ће своје место и одлучивање о томе до које мере је технолошки корисно и економски оправдано удруживање и пословно повезивање одређеног предузећа са другим истородним или сличним привредним организацијама.

III

Када се говори о интеграцији у привреди и самоуправљању немогуће је не задржати се на улози коју су у овом погледу имали државни органи у првим годинама децентрализације у систему управљања у привреди, и коју и данас имају у условима када неке привредне организације из разних разлога нису у стању да саме реше оваква питања. У нас се самоуправљање почело уводити и постепено афирмисати у времену када је етатистичка структура управљања привредним и друштвеним животом била скоро сасвим изграђена. Због тога је „за процес изградње социјалистичких односа код нас била, а и данас је карактеристична дуалистичка и противречна друштвена структура у којој самоуправни и етатистички облици сачињавају две противречне компоненте нашег социјалистичког система“. У условима у којима се самоуправљање задржава на нивоу радних организација, њихово повезивање као робних произвођача у друштвену привреду могуће је или на самоуправним принципима, уколико би се предузећа организовала путем самоуправних асоцијација у један систем тзв. самоуправне привреде, — или пак на етатистичким принципима, уколико функције макроекономске компоненте самоуправљања, зато што иста још није изграђена, буду и даље, мада у измењеном виду, — обављали одређени државни органи и институције. Треће решење, да се робна привреда организује без макроекономске компоненте, без координације и усмеравања, било од стране самоуправних асоцијација, било од стране етатистичких структура, доводи до стихијских односа који би одговарали анархичној привреди либералног капитализма, што никако не може одговарати модерно организованој привреди. Зашто су сви покушаји да се спроведе тобожња либерализација тржишних односа без изградње одговарајуће самоуправне структуре, на нивоу изнад предузећа, претрпели неуспех, пошто се убрзо показало да се путем државне интервенције мора обезбеђивати „усмеравање“ тржишне привреде. Пошто није било адекватног самоуправног механизма слободно и на добровољној бази створених асоцијација привредних предузећа и непосредних произвођача, морао је деловати увек присутан и из ранијег периода наслеђени етатистички механизам. Ово је довело до повлачења оштре границе између предузећа као представника самоуправне структуре и етатистичког успостављања и регулисања макроекономских односа. Треба у

(9) Зоран Вјодојевић, У чему су снага и слабост самоуправљања, Гледшта бр. 12/1968, с. 1686, 1696, 1697.

вези са овим још додати да је децентрализација етатистичке структуре и образовање општинске самоуправе, као основног облика политике самоуправне структуре, довело до формирања регионалних оквира за привредне односе и привредне процесе. А управо ти „оквири су спречавали, па и данас још увек спречавају у великој мери, да се предузетна форма основне производне јединице реорганизује и усклади са захтевом оптимализације у техничком, производно-радном, као и у економском и друштвеном погледу. Процеси децентрализације управљања у предузећима, формирање радних јединица и процеси стварања интеграционих целина, који су отпочели у новијој етапи развоја нашег друштва, представљају путеве којима се тражи решење ове противречне структуре“ (10).

Из свега овога јасно се види да се у нашој привреди јављају одређени проблеми у вези са потребом обезбеђења међусобне координације између разних привредних организација и заједничког решавања низа питања за која су заинтересована многа предузећа. Живот и привредни развој свакодневно и непрекидно намећу такве проблеме и они се морају решавати. Уколико их не решавају слободне асоцијације произвођача, односно разноврсна привредна удружења, морају их решавати, иако, по правилу, мање ефикасно, — одређени државни органи, почев од општина, што је најчешће случај, па све до федерације.

У последњим годинама јављају се у нас извесни нови појмови у вези са интеграцијом у привреди. Све више се говори о самоуправном договарању, о самоорганизованој привреди, о самоуправљању, самоорганизацији, итд. На првом месту требало би овде констатовати да наведени термини нису најсрећније изабрани и да чак овде срећемо једну врсту плеоназма са обзиром на то да је већ ноторна чињеница да у нас имамо скоро две деценије децентрализовани систем у управљању привредом и да имамо друштвено управљање, па према томе није потребно да и новим често прешироким терминима обележавамо нешто за шта смо већ раније имали погодније називе. Чим је у питању договарање, очигледно је да се ту договарају субјекти који су носиоци власти и који имају право одлучивања (раднички савети и слична тела и институције), па стога није потребно додавати термин „самоуправно“ или испоред речи „договарање“ и „организовање“ додавати реч „само“. Међутим, не улазећи даље у оваква лингвистичка разматрања, треба нагласити да поједини аутори на различите начине, шире или уже схватају термине који су напред поменути. Тако, један од њих каже да ће „путеви самоорганизирања бити разноврсни. Они ће, једном, бити такви да боље организирана радна заједница постане активна и да јој се придружују оне које, саме за себе, не могу више правити спектакуларнији напредак. Придруживање бољем и организиранијем биће могуће, ако радни људи у једној и другој организацији утврде да ће из такве нове заједнице постати свима боље, како у личном дохотку, тако и у јачању фондова“. Исти аутор наставља даље да процеси самоорганизовања могу да се огледају и у томе што би се више радних организација сложило да заједнички развијају нове радне заједнице, и то у области промета, припреме рада, истраживачког рада и слично, што ће

(10) Милош Самарија, исто, с. 86, 90, 91.

„подигнути на виши ниво њихово самоорганизовање и побољшати им материјални положај повољним увјетима привређивања“ (11). Овај аутор, као што се види, самоорганизовање у привреди идентификује час са удруживањем предузећа и са њиховим пословним повезивањем, час са фузионасањем, а неки пут, опет, са формирањем здружених предузећа.

Много прецизније дефинише и одређује појам самоуправног договора проф. Самарџија, који каже да је то правни докуменат којим се конституише једна интеграциона целина. Овај договор закључују радне организације и њиме се одређује обим заједничке делатности, као и облик и методе помоћу који се обезбеђује реализовање таквог заједничког програма. Исти аутор у оквиру својих даљих анализа разматра извесне институционалне оквире у којима делују овакве асоцијације радних организација. Он, у суштини, под оваквим самоуправним договором подразумева досадашње форме удруживања привредних предузећа као што су пословна удружења и сличне организације. Он то не каже изричито, али из горе наведене дефиниције и из приказивања начина на који би се формирао заједнички орган или тело које треба да стоји на челу овакве асоцијације, као и по томе како би тај орган радио, јасно се види на шта се овде мислило. Уосталом, он нешто даље у потпуности потврђује ову претпоставку наглашавајући да „с обзиром на данашњу праксу у организовању асоцијација предузећа представничка форма заједничког органа у којој су заступљена предузећа представља почетни облик самоорганизоване привредне структуре“. Ваља, међутим, одмах нагласити да, поред овог облика асоцијације предузећа коју сматра првом фазом интеграције у оквиру производних комплекса, у којој је процес самоуправљања доминантан на нивоу радних организација и њихових асоцијација насталих као резултат самоуправне интеграције, и чије пословно повезивање и функционисање контролишу још увек државни органи (што, са своје стране, још једном потврђује напред наведену претпоставку), — исти аутор разликује још један вид самоуправног договора у привреди који он назива вишим степеном интеграције и самоорганизовања привреде. Овакав облик интеграције је посебно интересантан и он би, према речима овог аутора, требало да представља такву организациону структуру привређивања у којој ће се поједини производни комплекси, створени у првој, почетној фази самоуправних договора и самоуправне интеграције, „јавити као институционално организоване целине у оквиру којих је постигнут у начелу висок степен рационализације унутрашње организације и висока ефикасност пословања“. Унутрашња организација у оквиру њих требало би да буде изведена самоорганизовањем радних организација без утицаја државних органа, а ефикасност пословања требало би да буде резултат заједничког планирања привредне делатности и „организованости робних облика међусобног повезивања“. Ти виши видови интеграције би се огледали у разним видовима сарадње и самоуправних договора између таквих интегрисаних целина које би требало да обухвате поједине велике производне комплексе (12).

(11) Иван Буковић, исто, с. 137, 138.

(12) Милош Самарџија, исто, с. 116—118.

Питањем самоуправног договарања баве се и Нацрти докумената за девети конгрес СКЈ, иако на доста уопштен начин. Тако се у једном од тих докумената, у одељку под називом „Друштвено договарање“ каже да је самоуправно договарање „један од облика у којима се врши интеграција друштва на самоуправним основама“, при чему носиоци самоуправног договарања „могу и треба да буду сви они разноврсни фактори који удружују и повезују радне људе и грађане по разним основама и ради задовољавања разних интереса. То су како коморе и разна привредна удружења и слична тела, тако и друштвено-политичке организације, разна удружења грађана, друштвено-политичке заједнице, итд.“⁽¹³⁾. Премда су овде дате врло широке формулације, ипак се може запазити да се под носиоцима и актерима самоуправног договарања у области привреде, с једне стране, и овде подразумевају пословна удружења и коморе, дакле, већ раније интегрисане привредне целине, и, с друге стране, друштвено-политичке заједнице, да би се тако, у случају веома оштрих конфронтација ставова, уколико је то могуће и кад је могуће, избегло непосредно државно арбитражање.

Проблемом самоорганизовања привреде баве се и други аутори, од којих су најзанимљивија излагања Чкречића и Гребенаревића. Први од њих, у раду посвећеном овом питању каже да се „у систему самоуправног развоја и у процесу деетатизације „празнина“ која настаје потискивањем етатизма не може... попуњити искључиво деловањем законитости тржишне привреде нити поново актима представничких и других државних органа. Она се мора „испунити“ интегрисаном и самоорганизованом привредом, тј. паралелним оспособљавањем привредних организација да оне самостално, и у међусобној повезаности, врше функцију координирања и усмеравања токова свога развоја и пословања уопште“⁽¹⁴⁾. Било би, међутим, погрешно веровати да ово о чему се говори у горњем тексту представља нешто ново у области интеграције привреде у нас. Треба се сетити да је први законски текст који је омогућио увођење радничких савета у нашој земљи, донет јуна 1950, носио назив: „Основни закон о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива“ и да су управо та виша привредна удружења била предвиђена за то да испуне „вакуум“ на који смо ми и онда мислили а који је настао укидањем генералних и главних дирекција (АОР-а), и то у времену када нису још постојала никаква привредна удружења слична данашњим или друга одговарајућа недржавна тела, нити су постојале одговарајуће државне институције које би обављале функције координирања, усмеравања и решавања многих проблема заједничких већем броју предузећа која су некад била обухваћена бившим дирекцијама. Иако ова виша привредна удружења нису могла показати неке посебне резултате, пошто су убрзо један део њихових функција преузеле коморе и стручна удружења, а дошњије и пословна удружења, а други део поједини представнички органи (општине, срезови, итд.), — ипак вреди напоменути да су ондашњи

(13) Документи Дванаесте седнице ИК СКЈ, Београд, 1969. с. 13.

(14) Душан Чкречић, Актуелна питања у процесу самоорганизовања привреде (Зборник „Проблеми даљег развоја привредног система“), с. 122.

прописи које је доносио цитирани законски текст предвиђали доста детаљно начин избора радничких савета ових удружења, као и њихова права и функције.

Виша привредна удружења о којима смо малопре говорили нису, додуше, у посебним условима који су онда владали, имала прилике да се афирмишу, али ни данашњи „постојећи самоуправни и координирајући механизми у привреди — коморе, пословна удружења, интересне заједнице, здружена предузећа, комбинати и сл.“, како нас обавештава исти аутор, нису још у тој мери изграђени, да би могли са успехом сами обављати функције координације и усмеравања и да би могли са успехом решавати постојеће противречности у привреди. И тако ови механизми, од којих неки постоје по десет, па и петнаест и више година, још не могу са задовољавајућим успехом да врше своје функције које су им биле својевремено намењене, због чега се сада констатује да за успешно обављање и подстицање процеса координације, усмеравања и ефикасног решавања постојећих противречности у привреди и „изграђивање услова за самоорганизовано деловање привреде нису довољни само напори унутар привреде и њених асоцијација, већ су неопходне и организоване акције и ангажовање свих друштвено-политичких фактора, као и активна оријентација постојеће државне структуре на сужавање сопствених регулативних функција“ (15). Аутор, дакле, констатује да ни после толико година разна пословна удружења, коморе, интересне заједнице, комбинати, итд. не успевају да реше битне задатке због којих су створени, па због тога пледира да им разни друштвено-политички фактори пруже потребну помоћ, а ипак нешто доцније, када говори о основним облицима самоорганизовања привреде, опет помиње сва ова тела и асоцијације. А уз све то, као што је напред речено, предлаже сужавање регулативних функција државе, мада је пре тога дошао до закључка да за „самоорганизовано деловање привреде нису довољни само напори унутар привреде и њених асоцијација...“, већ да је ту неопходна помоћ и ангажовање свих друштвено-политичких фактора, дакле, *implicite* и државних органа. Контрадикција или бар очигледна нелогичност у целој конструкцији је евидентна.

У једном другом раду срећемо даља објашњења о томе како треба да се развија самоорганизовање у привреди и шта оно све треба да обухвати. Аутори овог рада Чкребић и Гребенаревић констатују да је „основни предуслов да привреда овлада свим производним, финансијским и прометним токовима процеса репродукције... њено самоорганизовање на бази самоуправљања“. То самоорганизовање би требало да се развија путем усавршавања постојећих облика (комбината, здружених предузећа, пословних удружења, пословних и интересних заједница, итд.) или, пак, формирањем и изграђивањем нових облика (заједничка предузећа, базенски и грански производни комплекси, велики техничко-економски системи, и слично). Сви ови облици самоорганизовања привреде стварају се зато да би се споразумно решавали заједнички проблеми као што су: изучавање производње и тржишта, планирање и програмирање текуће производње и проширене репродукције, заједничка набавка сировина и полуфабриката и пласман

(15) Душан Чкребић, исто, с. 122, 123.

робе на домаћем и страном тржишту, подела рада, специјализација, итд. И у овом раду, као и у оним раније анализираним, говори се о томе да ће се друштвено договарање јављати не само између заинтересованих привредних предузећа већ и између самоорганизоване (удружене) привреде као целине и најширих друштвено-политичких заједница, синдиката и слично, и да ће се исто тако стално јављати потреба да се усклађују и на самоуправној основи споразумно решавају разноврсни проблеми који се јављају у интегрисаној привреди, тачније, између појединих већ интегрисаних производних комплекса, групације, грана, заједница, пословних удружења, итд. (16). То су управо они виши облици интеграције у привреди о којима смо нешто раније говорили.

IV

Досадашње искуство које је стечено у вези са делатношћу асоцијација радних организација као што су коморе, пословна удружења, интересне заједнице, производне кооперације, итд. показује да су њихове акције и пословање још увек у почетном стадијуму развоја и да се њихова активност ограничава на врло узак круг заједничких делатности. Зато се очекује да би се, на пример, усвајањем и практичном применом Нацрта Општег самоуправног договора, који је недавно била припремила Републичка привредна комора СР Србије, створила могућност „за комплексну и свеобухватну сарадњу радних организација не само у области пласмана, реализације производа и набавке сировина, већ исто тако и у области организовања производње (специјализација, кооперација), као и планова и програма развоја“. Све би ово требало да омогући виши степен интеграције, о чему смо већ говорили нешто раније. Унутрашња организација у оквиру оваквих институционално организованих и већ интегрисаних целина била би изведена самоорганизовањем радних организација, и то „без утицаја егистичких структура“, а ефикасност њиховог пословања требало би да буде резултат њиховог заједничког планирања, и међусобног повезивања на бази робноновчаних односа (17).

Сада се поставља питање како ће функционисати и какве ће резултате дати овакав виши ниво интеграције привреде. Аутори који су писали о овоме питању и који се залажу за овакав виши ниво интеграције у нашој привреди с правом сматрају да су наша знања о том нивоу самоорганизовања привреде данас још увек само у сфери хипотеза које се заснивају „многа више на логици процеса него на стеченим искуствима“, што нас управо и обавезује на опрезност у доношењу закључака и предлагању одређених мера у овој области. Баш с обзиром да све ово, методе организовања, које полазе „одозго“, како подвлачи исти аутор, имаће у погледу интеграције привреде „и даље значајну улогу и представљаће основни облик координације и усмеравања. У тој структури посебан утицај поред друштвено-политичких заједница имају коморе и синдикати.

(16) Душан Чкребић, Живорад Гребенаревић, исто, с. 287, 288.

(17) Милош Самарџија, исто, с. 115, 117, 118.

(Подвукао В. В.). Они још увек носе, по методу деловања и начину организовања, многе карактеристике наслеђене из етатистички организоване привреде, иако у великој мери модификоване“ (18).

Као што се види из свега овога, ни у условима вишег нивоа интеграције привреде у оквирима самоуправљања не можемо елиминисати улогу државних органа. Зато у вези са овим треба додати да се и два малопретомнијана аутора, говорећи о том вишем нивоу интегрисања у привреди и предлажући да такве „асоцијације самоорганизовања привреде треба да преузму одређене функције и иницијативе државних органа, и то оним темпом како се буду оспособљавале, развијале и биле спремне да преузимају те функције и одговорности“, — истовремено залажу и за то да самоуправни договори и споразуми који представљају базу таквог вишег нивоа интеграције и самоорганизовања привреде „имају законску снагу ради њиховог поштовања, трајности и ефикасности, и то како за оне у оквиру удружене привреде, тако и за оне између удружене привреде и заступника најширих друштвених интереса“. Те би споразуме, настављају аутори, требало конституисати као део самоуправног механизма, односно као значајан фактор афирмације самоуправног друштва и процеса децентрализације. Ови аутори такође предлажу да друштвена заједница потпомаже и разним економским мерама подржава и стимулира шире и трајније самоорганизовање, повезивање и интеграцију привреде и да чак, када изостане потребна иницијатива самих произвођача у томе смислу, државни органи поставе појединим групацијама предузећа или њиховим асоцијацијама захтеве да се договоре око појединих питања која су од посебног интереса за одређену привредну област или привреду у целини (19).

Не улазећи овом приликом у питање контрадикције у коју упадају аутори када истовремено предлажу да асоцијације произвођача у оквиру тако самоорганизоване привреде треба да преузимају одређене функције и улогу државних органа и да истовремено сама држава треба да обезбеди законску снагу и санкције и осигура поштовање и ауторитет оваквим самоуправним договорима и интеграционим целинама створеним на бази таквих самоуправних договора на вишем нивоу, — ми желимо овом приликом само да констатујемо да није нимало случајно што се ови аутори, као и други који се баве овом проблематиком, залажу за одређену и чак не малу улогу коју треба да има држава у садашњим напорима помоћу којих треба обезбедити остваривање трајних резултата у области интеграције привреде.

V

Све ово о чему је до сада било речи указује на то да слободније развијање и деловање закона тржишта и уопште робно-новчаних односа у једном систему самоуправљања и у друштвено-економским условима које такав систем доноси са собом, омогућавајући бржи развој производних снага и ослобађање стваралачке иницијативе, елана и креативних спо-

(18) Исто, с. 118.

(19) Душан Чкребић, Живојин Гребнарeвић, исто, с. 287, 288.

способности непосредних произвођача, — истовремено, на одређеном степену, доводи до тога да се код низа предузећа или група радника и стручњака у разним привредним организацијама јављају отпори у погледу повезивања и разноврсних видова сарадње са другим предузећима или групама предузећа. Овакви отпори су резултат деловања разних фактора и могу бити, између осталог, проузроковани жљеом да се за „сопствено“ предузеће очувају извесна преимућства и обезбеде извесне привилегије и материјалне и друге користи које би биле умањене или доведене у питање ако би дошло до разних видова интегрисања са другим одговарајућим предузећима. Тако се интереси „сопственог“ предузећа стављају изнад интереса заједнице, исто као што се у неким другим случајевима интереси једне групе предузећа, која су ступила у неко пословно или слично удружење и тако за себе обезбедила на рачун других предузећа или читаве заједнице одређене монополистичке позиције, — могу ставити изнад интереса свих других привредних организација и читавог друштва. Било би илузорно очекивати да би сва привредна предузећа и сви одговарајући фактори у њима — укључујући ту и чланове радничких савета, у условима деловања робноновчаних односа, када сви колективи као целина и сви њихови чланови појединачно настоје да послују под што повољнијим условима и да остваре што боље резултате и, наравно, што већи доходак — имали толико истачана схватања о значају и улози заједнице, толико много етичких принципа и филантропских осећања, толико много свести о томе да интереси друштва или бар читаве групације предузећа, једне већ створене или будуће асоцијације произвођача треба да буду изнад непосредних интереса самог предузећа. Не једном се догодило да неки колективи нису били у стању да схвате да би чак и они сами имали директних користи од одређених облика повезивања и пословне сарадње са другим сличним предузећима.

У таквој ситуацији, када разна предузећа или групе предузећа, или зато што не уочавају користи које би имала од сарадње и разних видова пословног повезивања и интегрисања са другим предузећима или групама предузећа, или пак зато што из својих егоистичких, уских и чак једне врсте „ситносопственичких“ или цеховских интереса желе да и даље устрадају и остану на разним својим аутаркистичким позицијама, када желе да и даље представљају затворене целине које тако себично штите своје интересе, свој монопол и своје непосредне користи, а не увиђају или не желе да увиде веће користи које би и они сами и заједница имали од интеграције, — не видимо никаквих озбиљних разлога зашто држава не би у таквим околностима интервенисала и на одређен начин допринела томе да поједине привредне организације или групе привредних организација предузму адекватне мере у вези са реализовањем извесних потеза у оквиру интеграције. Мало пре смо цитирали мишљења неких аутора који су се, с једне стране, залагали за то да се стварају велике интеграционе целине које би постепено преузимале извесне функције државних органа, али који су, не могавши да заобиђу нужност интервенције државе у вези са оваквим интеграционим процесима, дошли у једну врсту *contradictio in adjecto* предлажући да управо сама држава, чије функције треба да преузимају такве интеграције, обезбеди ауторитет и гарантује чак законску снагу и поштовање и важност

тим и таквим интеграцијама. Све то говори о постојању одређених чињеница у вези са улогом државе које се не могу заобићи и које ће, како се то каже, истеране кроз врата, поново ући кроз прозор.

Овде треба додати још и то да је већ време да се још једном констатује да је држава увек, у свим друштвено-економским формацијама и у свим временима и срединама, имала одређену мисију и да и наша социјалистичка држава, која развија и изграђује један хуманистички, демократски и самоуправљачки систем, — такође има и мора имати пред собом једну одређену мисију. Та мисија се не састоји у неким репрезентативним функцијама, у одржавању и чувању неких демократских фасада и проглашавању и сталном подвлачењу неких великих, хуманих принципа о слободи, напретку и равноправности у самоуправљачком друштву. Сви ови велики принципи били би, уосталом, некорисни ако наша држава не би вршила смело и ефикасно своју праву мисију, мисију коју су радничкој класи и Комунистичкој партији својствено повериле радне масе, и то после великих страдања и огромних жртава датих у току револуције и после великих перипетија у послератним годинама. А та мисија састоји се, као што је познато, пре свега у томе да се обезбеди што ефикасније искоришћавање постојећих привредних ресурса у земљи, да се што рационалије искоришћавају постојећи капацитети, да се осигура таква инвестициона политика у оквиру које би се избегла неекономична и дубиозна улагања, што би све, у крајњој линији, осигурало најоптималније услове за брзи и успешни развој наше привреде у целини и омогућило повећање економског благостања и подизање животног стандарда радних маса. Ако држава не би извршавала успешно овакву своју мисију, онда она не би испуњавала битне задатке који стоје пред њом и због којих она и постоји.

Ми бисмо били у великој заблуди ако бисмо веровали да држава има неке важније задатке од оних који су напред укратко наведени. И зато у извршавању тих задатака држава треба да се користи најефикаснијим методама у вези са управљањем у привреди, са расподелом и планирањем развоја привреде. Ван сваке сумње је да принципи самоуправљања у привреди, могућност да радни колективи сами одлучују о најбитнијим проблемима у вези са својим радом — играју изванредно велику улогу у успешном развоју економике земље гледане у целини. Али ако се догоди, као што се то повремено и догађа, да колективи појединих предузећа или група предузећа, заклањајући се иза принципа радничког самоуправљања, пружају отпоре извесним корисним и неопходним мерама интеграције, носећи често тиме и себи, а још више заједници непроцењиву штету, — онда у том случају за нас ти принципи радничког управљања нису и не смеју бити никакав табу. За нас радничко самоодлучивање није и не може бити сила за себе, „сила изнад друштва”. Оно, уосталом, и не постоји само ради себе, већ постоји ради друштва као целине.

Наше друштво је и прихватило овакав систем управљања и овакве концепције у развоју привреде зато што је оценило да ће то у највећој мери омогућити извршавање оне мисије која стоји пред нашом заједницом и о којој је било речи малопре. Међутим, тамо када из разних разлога овакав систем покаже слабости, тамо када поједине привредне организације или групације таквих организација игноришу и своје интересе и ин-

тересе заједнице, — онда у том случају држава треба да се користи својим овлашћењима и правима и да у таквим ситуацијама ефикасно и, ако је то потребно, енергично интервенише.

Не бисмо, мислимо, сувише погрешили ако бисмо утврдили да се највиши државни органи често уздржавају да у оваквим случајевима интервенишу, иако би то било и са економског и са друштвеног гледишта потпуно оправдано. Чини се да државни органи понекад сувише зазиру и страхују од тога да им се не пребаци да су бирократе, да су етатисти, конзервативци. Међутим, као што је већ наглашено нешто раније, онај коме је поверена државна власт и право одлучивања, треба да има смелости и моралне снаге, да, када је то потребно и оправдано, ту власт и врши и таква овлашћења и користи. И да вршећи ту власт на један разуман и интелигентан начин, буде спреман да прихвати и одређени ризик, па чак и одређени одијум. У том случају не би се могло догодити да се у нас већ тако дуге не решавају нека питања где је нужна и неопходна интеграција и уопште низ одређених облика сарадње између појединих великих привредних предузећа или привредних групација. Већ су постале ноторне и свима познате велике штете и губици које трпимо зато што не постоји пословна сарадња и повезаност између произвођача електричне енергије чак и на територијама појединих република, а поготову на територији читаве земље, затим између предузећа која се баве спољнотрговинском делатношћу, даље, зато што нисмо били у стању да обезбедимо конституисање и примену јединствених великих техничких система у области електрификације и модернизације железничког саобраћаја, затим у области телекомуникација, ваздушног саобраћаја, итд. итд.

Треба ли овде још једном констатовати да развијене капиталистичке државе често са више смелости и ефикасније користе своја овлашћења у области интервенције у привреди? Зар ми можемо сматрати да су те земље случајно извршиле национализацију појединих грана кључне индустрије или неких грана саобраћаја? Очигледно је да су оне за то имале пуно баш економских разлога. Зашто се ми онда устручавамо и зашто страхујемо да применимо, када је то потребно, одређене мере и у области интеграције привреде. Морало би се већ једном почети, како подвлачи један већ раније помињени аутор, са разбијањем једностраног схватања по коме свака интервенција државе у „послове самоуправљања” а приори значи неки „повратак на етатизам и бирократизам. Том концепцијом ствара се вештачки расцеп на две одвојене и међусобно антагонистичке структуре: самоуправну и државну”.

Али ако би се држава при таквој интервенцији ослањала на интересе и потребе самих произвођача и на резултате науке, онда би она могла успешно да допринесе решавању и тог „грајног проблема друштвене интеграције, усмеравања и усклађивања разних интереса који постоје у друштву”⁽²⁰⁾, уопште, а нарочито у оквиру привреде.

Сигурно је да је питање успешног спровођења модернизације и интеграције у нашој привреди једно од најважнијих питања које стоји пред нашом заједницом. Још је извеснија и апсолутно неспорна чињеница коју

(20) Зоран Видојевић, исто, с. 1688, 1689.

подвлачи председник Тито када каже да „Економика данас не подноси чак ни европску аутаркију, а камоли југословенску или републичку” и да је интеграција данас императив модерне привреде, при чему ми, како он наглашава, у томе у поребењу са привредом развијених земаља још веома остајемо и да морамо бити у пуној мери свесни да без јачих интеграционих захвата нећемо бити у стању да се успешно и равноправно укључимо у међународну поделу рада”. (21)

Да бисмо, међутим, успешно решавали сва ова питања, морамо се ослободити схватања, чак ако хоћемо, и једне врсте заблуде, да је све ово што решавају и чине самоуправни органи, органи радничког управљања, увек најбоље и најрационалније решење. То је најчешће тако, али не мора увек бити тако. Може се догодити и догађа се, као што смо раније већ констатовали, да и ти органи понекад доносе неадекватне и економски неоправдане солуције. У таквим случајевима, како је већ раније наглашено, нужна је и потпуно оправдана интервенција државних органа. Али да би таква интервенција била корисна и ефикасна неопходно је ослободити се схватања или чак једне врсте страха или предрасуда да, како је недавно рекао маршал Тито, свако „решавање друштвених проблема на нивоу републике или федерације представља етанизам... Развијени самоуправни систем претпоставља, подвлачи он даље, и ширу интеграцију на свим нивоима, и на нивоу републике и федерације. Јачање материјалне основе и самосталности радних организација не значи умањивање већ, напротив, претпоставља и јачање — истина измијењене — улоге одговорних друштвених и управних органа, а посебно представничких тијела, општинских скупштина, републичких скупштина и Савезне скупштине”. (22) Без ослобођења од оваквих схватања и без адекватне и ефикасне интервенције државе нећемо бити у стању да успешно решимо радикална питања у области интеграције у привреду. Наравно, никако не игноришући при том и веома значајну улогу коју су у том погледу досад имали и коју ће и будуће имати колективи предузећа и њихови органи самоуправљања, као и одговарајућа тела и органи у појединим коморама, пословним удружењима и у другим сличним асоцијацијама предузећа.

Др Велимир Васић

РЕЗЮМЕ

Роль общественно-политического содружества в интеграции югославского хозяйства

В вступительной части работы подвергаются анализу некоторые терминологические вопросы в связи с понятием интеграции, а затем констатируется, что несмотря на бесспорную пользу от объединения в хозяйстве в Югославии ему не уделялась достаточного внимания. После перечисления основных помех, затрудняющих и замедляющих темпы объединения, автор

(21) Ј. Б. Тито, Актуелни унутрашњи и међународни проблеми и улога СКЈ у социјалистичком систему самоуправљања (реферат на Деветом конгресу СКЈ), Београд, 1969, изд. „Борба“ с. 7.

(22) Ј. Б. Тито: Уводно излагање на Деветом конгресу СКЈ.

указывает на потери, понесенные вследствие этого югославской экономикой.

Далее в работе подвергается рассмотрению вступление в договорные отношения на основе самоуправления и самоорганизованное хозяйство, при чем автор стремится объяснить, сущность указанных процессов, а в особенности объяснить, что следует подразумевать под т. наз. высшей степенью объединения и самоорганизации, хозяйства, находящими свое выражение в разных видах сотрудничества и соглашений на основа самоуправления между такими объединившимися хозяйственными организациями, которые бы охватывали крупные и в течение предварительной фазы уже объединившиеся производственные комплексы.

Особое и самое большое внимание посвящено роли, которую должны играть федерация, а также остальные общественно-политические содружества, в связи с интеграцией в хозяйстве. При этом подчеркивается необходимость полнейшего сохранения за самоуправляемыми хозяйственными организациями и трудовыми коллективами принадлежащих им прав, а вместе с тем подчеркивается обязанность государства учитывать обстоятельство, что его главная роль состоит в обеспечении самого эффективного использования как сырьевых и остальных источников в стране, так и уже вступивших в строй промышленных мощностей, и что во всех случаях, когда предприятия в силу разных причин не соглашются на интеграции — оно обязано соответственными мерами создавать условия для укоренения развития процессов объединения хозяйственных организаций.

SUMMARY

The Role of the Socio-Political Communities in the Integration of the Yugoslav Economy

In the introductory part of the paper some terminological points are discussed in connexion with integration, and it is stated that in spite of the evident advantages of association in economy, a sufficient attention was not paid to this problem. After the part in which the basic obstacles that make difficult and slow down the integration process are exposed, the damages suffered by The Yugoslav economy are pointed out.

The agreements on the self-management basis and the self-organized economy are further discussed, and at the same time endeavour is made to explain the essence of the those processes, and above all the meaning of the so-called higher degree of integration and self-organization of economy, that would be effected through the various forms of cooperation and agreements on the self-management basis between the integrated wholes in the economy that would comprise large and producing complexes already integrated in the preceding phase.

The greatest and special attention is devoted in the paper to the role the federation and the socio-political communities should play in connexion with the integration in economy. The need is emphasized of the full respect of self-management rights that, the economic organizations and working collectives should enjoy, but it is stressed also that the state should bear in mind the fact that its primary task is to provide an as efficient as possible utilization of the raw materials and other sources in the country, and of the existing industrial capacities, and everywhere, where for different reasons enterprises do not accept integration, it should provide conditions, through adequate measures, for a faster development of the integration processes in economy.

RÉSUMÉ

Le rôle des collectivités socio-politiques dans l'intégration de l'économie Yougoslave

Dans l'introduction de ce travail plusieurs questions terminologiques sont analysées qui se rapportent à la notion de l'intégration, après quoi il est constaté qu'en Yougoslavie, en dépit des avantages évidents de l'association das l'économie, on n'avait pas accordé à tout ceci une attention suffisante. Après avoir exposé les obstacles principaux qui rendent difficile et qui ralentissent le développement de l'intégration l'auteur a signalé les dommages que supporte de ce fait l'économie yougoslave.

Dans l'exposé ultérieur il est question des mesures préparatoires d'autogestion et de l'économie auto-organisée, et à ce propos on a essayé d'interpréter l'essence de ces processus et surtout d'expliquer ce qu'on entend par le degré dit supérieur de l'intégration et de l'économie auto-organisée, qui se refléterait dans les différents aspects de la coopération et des mesures préparatoires d'autogestion entre de tels ensembles intégrés dans l'économie qui comprendraient de grands complexes de production qui avaient été déjà intégrés au cours de la phase précédente.

La plus grande attention a été consacrée en particulier au rôle que doivent jouer la fédération, ainsi que les autres collectivités socio-politiques, en ces qui concerne l'intégration. À ce sujet a été soulignée la nécessité du respect absolu des droits d'autogestion que doivent avoir les organisations de travail et les collectifs de travail, mais en même temps il a été accentué que l'Etat doit tenir compte du fait que son rôle primordial consiste à assurer l'utilisation aussi efficace que possible tout aussi bien des sources de matières premières et des autres sources dans le pays, que des capacités industrielles qui ont été déjà édifiées, et qu'en tout lieu où, pour diverses raisons, les entreprises n'acceptent pas l'intégration, — il doit créer les conditions par des mesures correspondantes por le développement plus rapide des processus d'intégration dans l'économie.